

Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi

Dergi Web sayfası: <http://dergipark.gov.tr/ader>

ISSN 2651 - 5067

ÇOCUK KİTAPLARINDA SORUN ODAKLILIK: ENGELLİLİK ALGISI¹

PROBLEM ORIENTATION IN CHILDREN'S LITERATURE: PERCEPTION OF DISABILITY

Yasin Mahmut YAKAR*

*Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi
ABD, ymyakar@erzincan.edu.tr

Oğuzhan YILMAZ**

**Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi ABD,

Hatice Derya YILMAZ***

***Bilim Uzmanı

Gönderilme Tarihi: 07.04.2019

Kabul Tarihi : 19.06.2019

Özet: Çocuk kitaplarının edebî duyuş kazandırma yanında bir başka işlevi de çocuğa hayata dair bir takım farkındalıklar kazandırmasıdır. Çocuk kitaplarında temel amaç eğitmek olmasa da, çocuğu hayatta karşılaşılabileceği bir takım olay ve durumlara karşı hazırlamaktadır. Çalışmanın amacı çocuk kitaplarında yer alan engelli kahramanların kendilerini algılama biçimleri ile çevrenin engellilik algısının tespitidir. Bu sebeple çalışmada doküman analizi deseni kullanılmıştır. Çalışmada incelenen eserlerde engelli bireylerin toplum ve öznel ben tarafından

¹ Bu çalışma, 5. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu'nda sunulan Çocuk Kitaplarında Sorun Odaklılık: Engellilik Algısı isimli sözlü sunumun genişletilmiş hâlidir.

ötekileştirildiği görülmektedir. Engel gruplarında özellikle bedensel engele sahip kahramanların ağırlıkta olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumun zihinsel engelli bireylerin duygu dünyalarını anlatmalarının zor olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Eserleri engelli bireylerin de okuyacağı göz önünde bulundurulduğunda yaşadıkları pek çok deneyimin somutlaştırıldığı söylenebilir. Bununla birlikte eserlerde olumlu tavır/bakış açısından ziyade olumsuz bakış açılarının daha yoğun hissedildiği tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda engelliliğin farklı boyutlarıyla ve edebîlik göz önünde tutularak, incelenen eserlerde kendine yer bulduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: çocuk edebiyatı, engellilik, sorun odaklılık.

Abstract: In addition to giving children a literary feel, another function of the children's books is that they bring some awareness of life to the child. Although the primary purpose in children's books is not to educate, it prepares the child against a number of events and situations that he / she may encounter in life. The aim of this study is to determine the self-perception of disabled heroes in children's books and the reaction of people to his/her disability. Therefore, document analysis design was used in the study. It is observed that the disabled individuals are marginalized by the society and the subjective self in the works examined. It is noteworthy that the disabled heroes have predominantly physical disabilities in the books. This situation is thought to be due to the fact that it is difficult for mentally handicapped individuals to express their emotions. Considering that the individuals with disabilities will also read these books, it can be said their experiences will become concrete. On the other hand, it is determined that negative points of view are felt more intensely than positive attitudes / points of view in these books. As a result of the study, it has been determined that disability is handled with a different perspective in the works examined when literature is taken into consideration.

Keywords: children's literature, disability, problem orientation.

1. Giriş

Çocuk kitaplarının edebî duyuş kazandırma yanında bir başka işlevi de çocuğa hayata dair bir takım farkındalıklar kazandırmasıdır. Çocuk edebiyatı ürünleri eğlendirme, resmin ve dilin güzelliklerini sezinlettirme dışında, çocukların kendilerini ve yaşamı tanımalarına, insan doğasını kavramalarına katkı sağlamalıdır (Sever, 2013). Kurgusal metinlerde yer alan konu ve temalar sayesinde çocuk, çevresinde ve toplumda yaşanabilecek olay ve davranış şekillerinin bir anlamda provasını yapmış olur. Bu kimi zaman çocuğun içinde yaşadığı topluma uyum sağlama ve kültürel kodların aktarımını içerebileceği gibi, kimi zaman da hayatta karşılaşılabileceği sorunlarla farklılıkların bir yansıması olabilir. Çocukların yüz yüze kaldıkları sorunların kimisi ülkelerin genel ekonomik/sosyal durumlarıyla ilişkiliyken, kimisi de çocukların bazı konularda bilinçli olmalarıyla daha kolay çözülecek durumdadır (Yakar, 2018). Bu türden aktarımların yapıldığı ve iletilerin yer aldığı kitaplar ise “sorun odaklı” kitaplar olarak adlandırılır.

Şirin'in (2007) Maier'den aktardığı şekliyle sorun odaklı çocuk edebiyatının en önemli göstergesi, okurun hayatında önem taşıyan değerlerin, sorunların konu edilmesidir. Çocuk, kendisi için yaratılmış edebiyat eserlerinde, yaşadığı ortamın bir benzerini bulur. Yazılanla yaşanan arasında ilişkiler kurma, karşılaştırmalar yapma fırsatını yakalar (Şimşek, 2007). Ancak eserler çocuk gerçekliğine uygun şekilde kurgulanmalıdır. Şirin'in(2007) de belirttiği üzere sorun odaklı çocuk edebiyatı; politik, ideolojik ve güdümlü değil, çocuğun içinde yaşadığı sorunları doğru anlamayı içeren bir işleve sahiptir. Bu işlev aynı zamanda çocuğun duygusal gelişimi üzerinde de etkilidir. Yılmaz ve Yakar(2018) sorun odaklı çocuk edebiyatı kavramına yönelik Türkiye ve dünyada yapılan akademik çalışmaların Türk çocuk edebiyatına yansımalarını incelemiştir. Bu çalışma sonucunda sorun odaklı çocuk edebiyatının isimlendirme problemi olduğu, Türkiye'de bu odakta yapılan çalışmaların sınırlı olduğu ve ayrıca bibliyoterapi anlamında bu yaklaşımdan faydalanılabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Çocuk edebiyatında bu anlamda "sorun odaklı edebiyat" ana başlığı altında değerlendirilen konular boşanma, ölüm, şiddet, istismar, savaş, göç, engellilik gibi konularda çeşitlilik arz eder. Bu konulardan biri olan engellilik; gelir düzeyi, statüsü, cinsiyeti ne olursa olsun toplumun tüm kesimlerini etkileyen bir sorun alanıdır. Engellilik durumu, çocuk- yetişkin demeden, hatta ileri yaşa bağlı olarak engelsiz iken engelli olunabileceği gerçeği de düşünülerek yüzleşmesi gereken insani bir durumdur (Gürdal Ünal, 2011). Çocuk bu yüzleşmeyi ailesinde ya da çevresinde karşılaştığı engelli bireyler aracılığıyla yapabildiği gibi tanıştığı iyi kurgulanmış çocuk edebiyatı ürünleriyle de yapabilir.

Engellilik, toplumun genelini ilgilendiren bir konu olması sebebiyle psikoloji, sosyoloji, hukuk, sağlık gibi pek çok farklı alanın türlü yönleriyle inceleme konusu olmuştur. Çocuk edebiyatında ise anılması gereken başlıca çalışma Ayfer Gürdal Ünal'a ait "Türk Çocuk Edebiyatında Engellilik" isimli eserdir. Eserde Gürdal Ünal (2011) engelliliği "aile", "okul", "arkadaş", "dış çevre", "bireyin iç dünyası" ve "dil, ideoloji ve engelliler" başlıkları altında ve çeşitli engellilik kuramları ışığında incelemiştir. Türk çocuk edebiyatında engelli imgesinin edilgenden etkine, "zavallı sakat" imgesinden aktif bir engelli imgesine doğru bir değişimi işaret ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca engelli bireylerin olaylara yön veren konumdan ziyade bu olaylardan etkilendikleri ve yardım alan konumda oldukları da gözlenmiştir. Ancak az da olsa akranları arasında eşit konumda olan engelli kahramanlar da görülmektedir. Engelli-çevre ilişkilerinde ise en önemli sonuç dış çevrenin engelli bireyi engeliyle etiketleyip, alay etmesidir. Fiziksel çevre açısından bakıldığında ise engelinin iç mekândan dış mekâna çıktığı görülmektedir. Engelli kahramanı arkadaş çevresi içinde değerlendiren Gürdal Ünal (2011), engelinin yaşamının en çok bu alanda örselendiğini ortaya koymuştur. Ayrıca başka bir bölümde engellilerin iç dünyalarına da yer verilmiş ancak bunun, daha çok diğer karakterlerin engelliyle karşılaşınca ne hissettiklerine yer verildiği için güç olduğu ifade edilmiştir. İç dünyasına ulaşılan durumlarda ise en çok karşılaşılan durumun "normal" olmaya duyulan özlem olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu alanda yapılan bir başka çalışma ise Kural (2012) tarafından eklektik yöntem kullanılarak gerçekleştirilen ve işitme yetersizliğinin yol açtığı sorunları, psikolojik ve toplumsal açıdan inceleyen bir çalışmadır. Üç farklı ülkeden yazarın, üç farklı ana karakterinin ülke şartları ve koşullara uyum sağlama ve olanaklardan yararlanma düzeyleri incelenmiştir. Ders

kitaplarında engelli algısına (Çayır ve Ergün, 2013) yönelik olarak yapılan çalışmada ise farklı derslere ve kademelere ait 68 kitap incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda engelli bireylere yönelik “eksik olma”, “yardıma muhtaç olma”, “yapamama”, “aciz olma” gibi kalıp yargıların kitaplar tarafından desteklendiği görülmüştür. Özellikle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitaplarında engelli bireyler yardıma muhtaç toplumsal grup olarak yer almış ve “hasta, yaşlı, güçsüz, yoksul, düşkün, yetim” gibi kavramlar kullanılmıştır. Metinler ve görsellerde engellilerin diğer insanlara muhtaç olarak gösterildiği ve ikinci sınıf vatandaş algısı yaratıldığı da diğer sonuçlardandır. İlköğretim ders kitapları temele alınarak yapılan bir diğer çalışmada (Can, Pekbay, Hakverdi Can, Kaya, Avşar Tuncay ve Candan, 2017) ise MEB tarafından yayımlanan 12 kitap incelenmiştir. Söz konusu kitaplarda engellilik konusuna sınırlı sayıda yer verildiği, kahramanların daha ziyade çocuk ve bedensel engelli olduğu, genellikle okul dışı mekânlarda yer verildiği ve metinlerle görsellerin birbirlerini destekledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca engelli bireylerin büyük çoğunluğunun kitaplarda aktif konumda oldukları ve %53 oranında engel türüne göre bedensel engelli bireylere yer verildiği bulgularına ulaşılmıştır. Daha özele indirgenerek yapılan ve ilköğretim Türkçe ders kitaplarında engel ve engelliliği inceleyen çalışmada (Tuncer, Karasu, Altunay ve Güler, 2011) engelli bireyler ve engelli bireylere yönelik kavramların kitaplarda, yok denilebilecek bir düzeyde temsil edildiği tespit edilmiştir. Güngörmüş Özkardeş’in (2013) farklı gelişen çocuklara yönelik yayımlanmış kitapları ele aldığı çalışmasında, kitapların önemli bir bölümünü başvuru kitaplarının oluşturduğu, çocuk ve gençlere yönelik olarak hazırlanmış kitap sayısının ise çok az olduğu görülmüştür. “Sol Ayağım Ve Kardeşim Benim Adlı Çocuk Romanlarında Engelliliğe Ailenin, Toplumun ve Engellinin Bakış Açısı” (Gedikoğlu Özilhan ve Karadayı, 2015) adlı çalışmada sözü edilen eserler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Her iki kitabın kahramanının da kendileri hakkında düşündüklerinin koşut olduğu görülmüştür. Çalışmada David’in bedensel engelli olmadığı için daha olumlu bir duygu durumu içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

Literatürde engellilik ile ilgili farklı konu ve disiplinlerde pek çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Ulaşılan çalışmalarda engelliliğin daha ziyade toplum tarafından nasıl algılandığı ve “özürlü” kavramından engelli kavramına geçiş sürecinin ele alındığı görülmektedir. Bununla birlikte engelli bireyin iç dünyasına ve kendini algılama biçimine yeterli derecede değinildiği düşünülmemektedir. Bu sebeple çalışma, engellilerin kendilerini algılaması ve çevrenin engellileri algılaması yönlerinde daraltılarak sürdürülmüştür. Çalışmanın çocuk kitaplarında engelliliği ele alan diğer çalışmalardan temel farkı incelenen dokümanların diğer çalışmalarda incelenen dokümanlardan önemli ölçüde farklılık arz etmesi ve özellikle son dönemde sorun odaklılık çerçevesinde engelliliğin çocuk kitaplarında kendine daha çok yer bulan bir konuma gelmesidir. Bu bağlamda önemli olduğu düşünülen çalışmada “Çocuk kitaplarında engellilik algısı ne şekilde yer almaktadır?” sorusuna cevap aranmıştır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Deseni

Yapılan çalışmada doküman analizi deseni kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2011) göre doküman analizi, araştırılması istenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı metinlerin analizini kapsamaktadır. Çalışmanın amacı çocuk kitaplarında yer alan engelli kahramanların kendilerini algılama biçimleri ile çevrenin engellilik algısının tespitidir. Bu sebeple çalışmada doküman analizi deseni kullanılmıştır.

2.2. İncelenen Dokümanlar

Çalışmada kurgusunda engelli kahraman/kahramanlar barındıran, çocuklara yönelik hikâye ve roman türünde kitaplara yer verilmiştir. İncelenen dokümanlara ait bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Tablo1: İncelenen Dokümanlar				
<i>Kitabın Adı</i>	<i>Yazar</i>	<i>Yayınevi</i>	<i>Basım Tarihi</i>	<i>Kısaltma</i>
Bana Sesini Bırak	Neslihan Önderoğlu	Günüşiği Kitaplığı	2015	(BSB)
Daralan	Mine Soysal	Günüşiği Kitaplığı	2017	(D)
Denize Doğru	Ayla Çınaroğlu	Uçanbalk	2011	(DD)
Düşlerin Peşindeki Çocuk	Koray Avcı Çakman	Altın Kitapları	2016	(DPÇ)
Güneşe Açılan Pencere	Melike Funda Kaynak	Bu Kitap	2016	(GAP)
Merhaba Sevgi	Ayla Kutlu	Bilgi Yayınevi	2018	(MS)
Müzik Satan Çocuklar	Yalvaç Ural	Marsık Kitap	-	(MSÇ)
Parmak Uçları	Seran Demiral	Tudem	2015	(PU)
Patenli Kız	Zeynep Cemali	Günüşiği Kitaplığı	2018	(PK)
Sevginin Gizli Tarifi	Habib Bektaş	Altın Kitaplar	2017	(SGT)
Sihirli Sözcükler	Zehra Ünüvar	Bilgi Yayınevi	2009	(SS)

Tablo 1'de incelenen dokümanlara ait bilgiler ayrıntılı olarak yer almıştır. Farklı yayınevlerine ait on bir farklı kitap incelenmiştir. Metin içerisinde yapılan doğrudan alıntıların kolaylık taşıması açısından kısaltmalarına tabloda yer verilmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmaya kaynak teşkil edecek veriler iki aşamalı şekilde elde edilmiştir. İlk aşamada çocuk edebiyatında engellilik konusunda literatür taraması yapılmıştır. Sonrasında ise konunun amacına uygun olarak on beş kitap, farklı yayınevleri ve yazarlara ait olmasına dikkat edilecek şekilde seçilmiştir. Bu seçim yapılırken alan uzmanından görüş alınmıştır. Ön okumaları tamamlanan on beş kitabın dördünde çalışma amacına uygun verilere rastlanmamıştır. Devamında hazırlanan formlar kullanılarak, “engelli kahramanlar” temelinde betimsel analize tabi tutulmuştur. Daha sonra ise elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak ana başlıklar ve alt başlıklar oluşturulmuştur. Bu gruplandırmada engelli bireyin kendisini algılaması ve çevrenin engellilik algısı ana başlıkları oluşturmuştur. Analizler esnasında kodlama tutarlığını sağlayabilmek için bir nitel araştırma uzmanı yardımıyla çalışmanın bir kesitinde kodlamalar yapılmış, bu kodlamalar arasındaki tutarlığın Miles ve Huberman’ın (1994) güvenilirlik formülüne göre (Güvenirlik= Görüş Birliği/ (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)) .70’in üzerinde olmasına dikkat edilmiştir. Bu formülün uygulanması sonucunda .83 oranı elde edilmiştir.

3. Bulgular ve Yorum

3.1. Engelli Bireyin Kendisine Yönelik Algısı

Çalışmada engelli bireyin kendisine yönelik algısının olumlu ve olumsuz yönlerde olduğu görülerek tablolar hâlinde sunulmuştur.

3.1.1. Kendisiyle Barışık Olanlar

Tablo 1. Kendisiyle Barışık Olan Engelliler

Kendileri üzerinden şaka yaparlar ve kendileriyle barışıklırlar (PU, 21; PU,39; DPÇ, 13; SGT,46, 110,135; PK, 157; GAP,31).

Ön yargılı değildirler(PU, 54,58).

Azımlıdırler ve kimseye gereksinimleri olmadan yaşamak isterler (GAP, 10; DD,36; SGT,44; PK,214; MS, 81; MSÇ,101).

Engelliliğin duygu sömürsü olarak kullanılmasını ve kendilerine acınmasını istemezler (GAP, 34; SGT,46,72).

Farklı yeteneklerini keşfetmek kendilerine güven duymalarını sağlar (DPÇ, 134).

Kendilerine güvenirlir(SGT, 110; MS ,81; MS, 82; SGT, 110; PK, 65; SS, 18).

Birbirlerine rehberlik ederler (PU, 38-39, 44; DD, 40; DPÇ, 113,116-117).

Umut ve umutsuzluk duygularını yaşarlar (MSÇ, 76, 95).

Yaşlarına göre olgun davranırlar (GAP, 9, 23, 31; PK, 96, 126).

Tablo 1’de engelli bireylerin kendileriyle barışık olma durumlarına ilişkin iletilere yer verilmiştir. Sınıflandırmada belirgin olarak öne çıkan ileti, ana başlıkla koşut olarak engellilerin kendileri üzerinden şaka yapma ve kendilerine güvenmeleri ile ilgilidir. Görme engeli bulunan Doğan, arkadaşıyla kütüphaneye gider ve orada ilk defa kabartma yazı gördüğünü söyleyen arkadaşına dönerek “Şahsen ben hiç görmedim (PU, 21)” der. Bir başka bölümde tek ayağı aksayan kahramanın kendisine bulduğu ismi büyükannesine paylaşmasına yer verilir, “Senin bir adın var ama...” “Olsun... Takma bir adım yok.” “Haklısın. Neymiş bakalım kendine taktığın ad?” “Ördekayak...” “Büyükannesi torununun bunu söylerken hüzünlenmek bir yana neşelendiğini görünce hiç düşünmeden, “Peki!” demiş, hemen peşinden eklemiştir. “Sen çok özel bir çocuğsun Ördekayak.” (DPÇ, 13). Eserin bütününde adıyla değil, kendine taktığı isimle yer alan kahramanın, kendine olan güvenini kazanma serüveninin başlangıcını oluşturur bu adım. Kendine güvenmenin hayata bakışı açısını değiştireceği ve anlamlı kılacağı da bu ileti etrafında verilen diğer mesajları oluşturması bakımından önemlidir. İletişim kurarken istemsizce kullandığı bir takım kelimeler sonucunda paniğe kapılan arkadaşının davranışlarına yönelik olarak Aysel isimli kahramanın söylediklerinin yer aldığı konuşma ise çarpıcı bir örnek olarak değerlendirilebilir: “Aptal çocuk; kendini, konuştuklarını sınırlamayı bırak, ben engelliyi, bunu biliyorum. Senin de şimdi engelli bir arkadaşın var. Bunu bil. Engelli oluşumu çağrıştıracak, vurgulayacak, anımsatacak şeyleri birlikteliğimizin doğallığı içinde söylersen, bunu büyütme, bunu öne çıkarma. Ben engelliyim. Bitti! Ben, beni henüz taşımayan bacaklarımı seviyorum. Onunla dostum. Onunla gırgır bile geçiyorum. Bazen onlara, iki bacağıma ‘bana teşekkür borçlusunuz, sizin gibi tembellerle arkadaşlık yapıyorum’ bile diyebiliyorum. O nedenle, bundan böyle benimle konuşurken benim engelli oluşumu anımsatan, çağrıştıran bir şey söyleyince, lütfen rahat ol. Engelli olduğum için pozitif ayrımcılık yapmış olursun. Anladın mı çocuk (SGT, 110).”

Kendilerine güvenen engelli bireylerin bu güven sonucu daha azimli olduklarını görmek mümkündür. Özellikle azimli olmanın temelinde, bağımsız hareket edebilme isteği yatmaktadır. Kaza sonucu tek kolunu kaybeden Sevgi, yaşadığı bocalamadan kurtulur ve “... kendi kendine: BİR DAHA YENİLMEYECEĞİM (MS, 81)” der ve bu kararından sonra “Bir kolum var. Pek çok şeye yetebilir. Onun yetmediği durumlarda insanlar ve araçlar var. Yaşamımı kendi başıma sürdüreceğim kadar güçlüyüm, daha güçlü olabilirim. Şimdi yemek yiyeceğim, daha sonra yazı yazacak, resim yapacağım. Bunları başaracak bir kolum var (MS, 82)” diyerek kendi kendine söz verir. Sonradan yaşanan bir engel sonucunda yeniden hayata sarılmanın gerekliliği ve azimli olmanın vurgulanması bakımından önemli bir iletidir. Sonradan bedensel engelli olan Tutku isimli karakter ise bir yere bağlanıp kalmaktan dolayı yaşadığı üzüntüden sonra durumu kabullenme aşamasına geçer: “Zamanla durumunu kabullenip yeni koşullarına alışınca, ulaşmak istediği yerler için çeşitli yollar denemeye başlamıştı. Koltuklardan kayarak yere iniyor, kollarının yardımıyla kendisini yukarı çekerek, yerden koltuğa çıkabiliyordu. Uzaktaki oyuncaklarını almak içinse, bebekler gibi emekliyordu... (GAP, 10).” Tutku’nun yaşadıklarının okuyucuya anlatılmasıyla örtük olarak verilen azimli olma ileti devam eden satırlarda “Oysa Tutku, azimli bir çocuktuktu. “Düdü” adını verdiği tekerlekli sandalyesi alındıktan hemen sonra, kullanmasını kolayca öğrenmişti. Evin içinde kimseye gereksinimi olmadan hareket etmeye

başladığından beridir de kendini hiç eksik hissetmiyordu(GAP, 10)” şeklinde daha açık ifadelerle yer alır.

Kendileriyle barışık olan engelli bireylerin, kendilerine acınmasını istemedikleri ve engellerinin bir duygu sömürüsü aracı olarak kullanılmasına da karşı oldukları görülmektedir. Bu duygular engelli bireyin kendine güveni ve azimli olması iletileriyle de yakından ilişkilidir. *“Tedavi için gittiği hastanelerde, engelli insanların kimisi hastalığını duygu sömürüsü olarak kullanıyordu. Bunun kötü bir şey olduğunu bilen küçük kız, onlara benzemeyi istemiyordu (GAP, 34).”*

İletilerin bir kısmında ise engelli bireylerin akranlarına oranla daha olgun düşünüp davrandıklarını görmek mümkündür. Patenli Kız isimli kitapta yer alan Mırmır Nine’yi, çevresindeki kimse dinlemez. Duyma engelli Şerare ise Mırmır Nine’yi dinler. *“Yalnızca siz dinlemediniz, o dinledi. Duyarlı pek saygılı bir kızdı (PK,126)”* diyerek beğenisini de dile getirir.

3.1.2. Kendisiyle Kavgalı Olanlar

Tablo 2. Kendisiyle Kavgalı Olan Engelliler

Zaman zaman engelleri olması sebebiyle üzümler ve engelli olmamayı isterler (DPÇ, 19, 25, 77; PU, 40; GAP, 7, 8, 45, 73).

Kendilerini işe yaramaz hissedebilirler (D, 58).

Engellerinden dolayı sevilme hak etmediklerini düşünebilirler (SGT, 109).

Çevrelerinin ve yakınlarının kendileri hakkında olumsuz düşünce ve hisleri olduğunu düşünürler(PU, 18, 71, 104).

Hayatın kendilerine adil davranmadığını/haksızlığa uğradıklarını düşünürler (PU, 36).

Zaman zaman yaşama arzularını yitirebilirler (DD, 26).

Engellerinden dolayı arkadaşlarına karşı kıskançlık duygusu taşıyabilirler (GAP, 75).

İnsanları tarafından onaylanmaya yönelik davranışlar içinde olabilirler (MS, 99; PK, 215; GAP,17).

Herhangi bir kaza sonucu sonradan engelli olan bireyler bu durumu kabul etmekte zorlanırlar (GAP, 10; MS, 76; PU, 24, 43, 55; BSB, 65, 67, 81, 80, 86; MSÇ, 76, 95).

Kendilerini diğer engel gruplarından yaşlılarıyla karşılaştırırlar (GAP, 81, PU, 91).

Tablo 2’de kendisiyle kavgalı olan engellilere yönelik iletilere yer verilmiştir. Engelli bireylerin, engelleri sebebiyle zaman zaman üzüldükleri bazen de toplumdan bu engellerini saklamak istedikleri görülür. Üzümlerinin kaynağını farklı sebepler

oluşturur. Kimi zaman yakınlarına yardımcı olamadıkları için: *“Ah, keşke ayağım paytak olmasaydı. O zaman daha hızlı çalışır, daha çok iş yapardım. Soframızda da daha çok yiyecek bulunurdu, diye düşündü Ördəkayak (DPÇ, 19)”* ; kimi zaman da yakınlarına ayak bağı olacaklarını düşündükleri için üzüldüler: *“...Tabii ya... Ben o kadar yavaş yürüyorum ki yardım edeceğime ayak bağı oluyorum ona, diye düşünüp üzüldü (DPÇ, 25).”* Görme duyusunu yitirmiş olan Mert’in arkadaşına söyledikleri *“Keşke görme duyum geri gelse de tat ve kokunun ikisi birden gitse, razı olurum (PU, 40).”* ifadesiyle okur, çocuk kahramanın duygularına ilk ağızdan tanık olur. Bir diğer çarpıcı örnek ise Elif isimli bedensel engelli kahramanın düşüncelerinin aktarılmasıyla verilmiştir: *“...Saçlarını tararken, yüzünü inceleyerek düşünüyordu. Sınıf arkadaşlarından olan Elif kadar güzel olmayı çok isterdi. Elbisesi de vitrindeki mankenin üstünde durduğu gibi durmuyordu. “Keşke” diye geçirdi içinden, “keşke yürüyor olsaydım. O zaman elbisem daha güzel olurdu. Şöyle bir döndüm mü de eteklerim yelpaze gibi açılırdı (GAP, 45).”* Engelli bireyin çoğu zaman toplum içinde dile getirmedikleri düşünceleri bu iletiyle açık bir şekilde verilmiştir. Çocuk okuyucu bu şekilde konuşulmayan duygulara ve engelli bireyin içinde yaşadığı bir takım özlemlere tanık olur. Bir diğer ileti ise kendilerini işe yaramaz hissetmeleri sebebiyle yaşadıkları duygu durumudur. Teyzesinin bedensel engellilere yönelik tez yazarken yardım istemesine cevap olarak *“Ben ne yapabilirim ki teyzem? Yani tezin için...”* *“Sesinde kırık dökük bir çaresizlik titreşiyor.”* *“Baksana, kendime hayrım yok benim. Anca, oturuyorum işte. Şu erik ağacından farkım yok diyeceğim ama... o hiç olmazsa meyve veriyor bize. Bende o da yok (D, 58)”* der. Kendine olan güvensizlikleri ve kendine acıma duygusunu da barındıran bu ileti, kimi engelli bireylerin içinde buldukları farklı duyguları örneklemesi bakımından önemli görülmektedir. Arkadaşlarıyla diledikleri gibi zaman geçiremeyen, dışarı çıkmakta zorlanan engellilerin ruh hâlleri de bu başlık altında ele alınabilecek diğer bir iletiyi oluşturur. *“Gözleri dolu dolu olan Tutku, ‘Ben de dışarıda karla oynamak istiyorum,’ diye iç geçirdi. Ağlamamak için kendini zor tuttu (GAP, 8).”* Özellikle küçük yaşlarda oyun oynama isteğinin karşılanamaması durumunda, bireyde yarattığı duyguyu yansıtmaları bakımından önemli görülmektedir.

Kendilerine karşı geliştirdikleri bir diğer olumsuz duygu ise seilmeyi hak etmediklerini düşünmeleridir. Duygusal anlamda yakınlık hissettiği fakat bedensel engelinden dolayı bunu hak etmediğini düşünen kahraman, Memo isimli arkadaşına duygularını açar: *“Anlatması zor.” diyor. “Büyük bir olasılıkla anlamak da! Nasıl anlatsam! Memo engelliyim ya, bilinçaltımdaki bir dürtü, büyümek amacıyla bir başkasına sevgimi göstermeye hakkım olmadığını anımsatıyordu hep! İşte böyle. Şimdi neden, nasıl oldu da duygularımı böyle söyleyiverdim, güneşin altına serdim, soyundum, bilmiyorum! (SGT, 109).”* İlk defa duygularının karşılıklı olmasının verdiği özgüvenle bunu yapan kahramanın iç dünyasında yaşadığı ve hayatına yansıyan olumsuz düşünceleri diyalog vasıtasıyla okuyucuya anlatılıyor.

Olumsuz duyguları yansıttıkları bir diğer konu ise çevreleridir. Arkadaş çevresi başta olmak üzere, içlerinde yaşadıkları “eksiklik” duygusu ile yakınlarının kendilerine karşı olumsuz düşünce ve tavırlar içinde olabileceklerini düşünürler. Doğan, kendisi gibi görme engeli olan arkadaşları haricinde bir arkadaş edinir ve güzel vakit geçirirler *“Şimdiye kadar gören arkadaşlarının kendisinden sıkıldıklarını, onlarla bir türlü iyi*

zaman geçiremediğini düşünüyordu. Bu düşünce bir anda keyfini kaçırmıştı (PU, 18)." Ancak sonrasında yaşadığı bu duygu, toplumun engellinin bilinçaltında yarattığı düşünceleri yansıtmaya bakımdan önemlidir. Diğer bir örnekte bu düşünceler, teneffüse çıkmak istemeyen Mert'in *"Çıkıp da ne yapacağım ki? Herkes için fazlalık oluyorum(PU, 71)."* sözleriyle açıkça vurgulanmıştır. Farklı engel grubuna sahip bireylerin ortak, olumsuz bir duyguda birleştikleri görülmektedir.

Engelli bireylerin belirli dönemlerde yaşama katılım noktasında kendilerini yoksun hissetmeleri, yaşama duydukları hevesi azaltabilmektedir: *"...Bir süre kapadı ellerini yüzüne, /Yok, ağlamadı./Bilse de gücün kaslarla sınırlı olmadığını/Bir yanılla küskündü, kırgındı./ Çevresine sezdirmekten kaçınsa da/Yürüme, koşma özgürlüğüne prangalar vuran/Bu acımasız engelle yaşama katılası yok gibiydi./Dar çevresinde, bir kendi vardı engelli(DD, 26)."* Yaşam içinde çevrelere fark ettirmeden içlerinde yaşadıkları bu yoksunluk duygusu sebebiyle hayatın kendilerine adil davranmadığını ve haksızlığa uğramış olduklarını düşünürler. Görme engeli bulunan Doğan arkadaşıyla konuşması sırasında *"Saçmalama Işık! Doğa bana adil bile davranmamış, sen doğaüstü güçten bahsediyorsun!"* diyerek bu konudaki hislerini yansıtır.

Topluma katılım ve insanlarla ilişkilerini devam ettirme noktasında da; insanlara yönelik daha özverili olmaları hâlinde, takdir ve kabul edileceklerini düşünürler. Kendisinden ödevi için kitaplarını isteyen arkadaşına kitaplarını veren Tutku kitaplarını geri alamaz ve bu duruma üzülür. Babası ile arasında ise şu konuşma geçer: *"-Üzülme yavru, gerekirse sana yenisini alabiliriz ama sen de bir daha vermezsin olur biter, diyerek kızını avutmaya çalışmıştı. Tutku ise üzgün üzgün: -'Demesi kolay... Ben vermemeye başlarsam, onlar da benim yanıma gelmezler, yapayalnız kalırım,'* diye korkularını dile getirir(GAP,17)."

Bireylerle ilişki kurarken yaşadıkları korkuları anlamak açısından önemli olan bu ileti diğer taraftan engelli bireye sadece "fayda sağladığı" zamanlarda yaklaşılabilir gibi olumsuz bir ifadeyi de beraberinde getirir. Konuşmanın devamında ise baba kızına kendisini bırakan arkadaşlarının *"tekrar koşu koşu döneceklerini (GAP,17-18)"* vurgular. Bunun sebebini de Tutku'nun çok okuyan bilgili bir kız olmasına bağlamaktadır. Babanın iyi niyetlerle kızına teselli vermek için kurduğu bu cümlelerin ise "fayda- arkadaş olmak" ilişkisi içinde olumsuz çağrışımlar yapmaya devam ettiği düşünülmektedir. Farklı kitaplarda tekrarlanan bir ileti olması bakımından önemlidir. Aynı doğrultuda bir diğer ifade Patenli Kız isimli kitapta karşımıza çıkmaktadır. Katıldığı bir televizyon programında engelli sorunlarına cevap veren Şerare: *"Kendini kanıtlayan hangi gençle ailesi kıvanç duymaz ya da toplum onu dışlar ki?"* diyerek engellilerin topluma kendilerini kabul ettirmelerinin yeteneklerini geliştirmekten geçtiğini vurgular. Merhaba Sevgi isimli kitapta ise, tek kolu kesilen Sevgi kaldığı hastanede çalışan görevliye kendisini beğendirmeye çalışır. *"Ona kendimi beğendirmek, tek kolumun gücünü göstermek istiyorum, büyük bir özenle, kendimi gereksiz yere yorarak ütü çamaşırlara sürdüm (MS, 99)."*

Farklı sebepler sonucu sonradan engelli olan bireylerin kabul süreçlerinde yaşadıkları umut ve umutsuzluk gibi duygulara da bu başlık altında yer vermek mümkündür. Bu yöndeki iletiler farklı başlıklar altında sınıflandırılrsa da kitaplarda yoğunluk taşımaktadır. Görme duyusunu kaybeden Mert, rüyasından uyanır ve görememe gerçeğiyle karşılaşır: *"Uyurken görüp de uyandığında görememek delirtiyordu Mert'i."*

Doğuştan kör olmayı nasıl isterdi...(PU, 55)." Beklenmedik anda gelen ve insan yaşamını değiştiren bu olay karşısında verilen tepkiyi anlatması bakımından önemli bir ileti olduğu düşünülmektedir. Kabullenme sürecinde yaşanan bir diğer değişiklik ise insanlardan kaçma şeklinde olabilmektedir. *"Gerçekten de dayım evde olduğu zamanlar odasından pek çıkmaz, bütün vaktini orada, çoğunlukla da bilgisayar başında veya kitap okuyarak geçirirdi. Kazadan sonra içine kapanmış, insanlardan kaçır olmuştur. Eskiden çok iyi gitar çaldığını bildiğim halde, yıllardır gitarı eline aldığına şahit olmamıştım. İnsanlarla tek teması, sabahları annemle birlikte çıkıp gittiği dükkânda gün boyu kasada oturmakta (BSB, 65).*" Engelli bireyin yaşadığı değişimin ruh hâline, hayatına yansması ve bireyin kendini toplumdaki soyutlaması da metinde vurgulanarak farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. Aynı şekilde *evin içinde bir gölge gibi yaşama (BSB, 67)*, daha önce yaptığı günlük yaşama yönelik bir yerden bir yere gidebilmek, *bir eşyaya uzanabilmek, yemek yemek, giyinmek, ayakkabı bağlamak, yazı yazmak, yıkanmak gibi görevleri yeniden öğrenmek (GAP, 10; MS,76)* engelli bireyin yaşadığı diğer duygu ve davranış değişiklikleridir. Bu duygular da engelli bireyin hayatı sorgulamasına ve kendini şansız hissetmesine sebebiyet vermektedir: *"İçimden hiçbir şey yapmak gelmiyor."* dedi. *"Hiçbir şey. Kendimi büyük bir haksızlığa uğramış gibi hissediyorum. Her sabah, bacaklarımın yeniden canlandığını düşünerek uyuyorum. Sonra hep aynı hayal kırıklığı. Neden benim başıma geldi, sorusu...(BSB, 81)"* Bireyin kabullenme sürecinin başında yaşadığı bu duygu durumu gerçekçi olarak yansıtılmıştır. Bu tür karamsar duygu durumları olsa da engelli bireyler sonunda durumlarına alışarak yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Kitapların genelinde bu durumun gerçekçi şekilde kurgulandığı söylenebilir.

Farklı engellere sahip bireylerin birbirlerine bakış açılarını başka bir başlık altında ele almak mümkündür. Bu konuya Güneşe Açılan Pencere isimli kitapta şu şekilde dikkat çekilmektedir:

"... Bu insanların içinde, Tutku'nun en çok, arabasında yığılmış gibi oturan bir kız çekmişti. Kızın ince kolları hiç hareket etmeden, iki yanında öylece duruyordu. Yanında, annesi olduğu anlaşılabilir kadınsa ikide bir, kızcağzın ağzından akan salyaları mendille sildikten sonra, onu öperek, saçlarını okşuyordu. Kendisinden yaşça büyük olan bu kızın sadece bedensel değil, zihinsel yönden de engeli olduğunu fark eden Tutku'nun üzüntüsü bir kat daha artmıştı. Kendisiyle bu kız karşılaştırınca, elinde olmadan seviniyordu. Sevindiği için suçluluk duyuyor olsa da, içinden 'iyi ki ben böyle değilim,' diye geçirmeden edemedi (GAP, 81)"

Acıma ve kendini diğer engelliye oranla şanslı hissetme duygusunu içinde barındıran bu metnin satır aralarında ise engeller arasında bir hiyerarşiye yer verilmiştir. Toplumun genelinde olmaması gereken bir tutum olarak düşünülen bu tür bir bakış açısını engelli bir kahramanın düşüncesi olarak yansıtılmasının olumsuz olduğu düşünülmektedir. Öte taraftan bu tür bir düşünceye sahip olunması da hayatın gerçekliği içinde yer alabilecek bir duygudur.

3.2. Çevrenin Engellilik Algısı

3.2.1. Olumlu Algı/Tavırlar

Tablo 3. Çevrenin Olumlu Engellilik Algı/Tavırları

Çevrenin desteği engelli bireyin kendini kabul etmesi ve yeteneklerini keşfetmesinde önemli rol oynayabilir (DPÇ, 11, 23, 58, 63, 71, 81, 90, 116-117; BSB, 80, 87, 89; D, 60, 61, 167; GAP, 17, 25, 52, 59; MS, 80, 85; PU, 41; SS, 18; SGT, 49, 93, 106).

Sevgi dolu, sevecen, yaşayla barışık, yardımsever ve güvenli bir kişilikleri olduğunu düşünürler (SS, 16; SS, 20; PK, 96, 126, 157).

Abla, ağabey ve kardeşler engelli kardeşe destek olurlar (GAP, 29, 31, D, 19, 20, 21, 28, 48, 49; DD, 29, 31, 198).

Kimseye muhtaç olmadan yaşamalarını isterler (D, 60, 61, 152).

“Kör” ifadesi bir hakaret sözcüğü olarak algılanmamalıdır (PU, 20).

Tablo 3’te çevrenin olumlu engellilik algısı üzerinde durulmuştur. “Engelli bireyin çevresinde yer alan kişilerin çeşitli destekleri vermesi, engelli bireyin hayatında kendini geliştirmesi, yeteneklerini fark etmesi ve manevi anlamda güç kazanması bakımından önemlidir” iletileri kurgular içinde sıkça vurgulanmıştır. Engellilerin eğitimleri sırasında karşılaştıkları bir takım güçlükler çevrenin yardımı tarafından kolaylaştırılmaya çalışılır. “...kapı çalındı ve bir genç kadının sırtında getirdiği öğrenci, sınıfa geldi (SS, 16).” Anne çocuğunun eğitimine devam etmesini sağlamak için çocuğunu sırtında okula götürür ve her teneffüs gelip oğluyula ilgilenecek, alt katta özel olarak ayrılan tuvalete götürür (SS, 18). Engellilerin günlük yaşamda karşılaştıkları sıkıntıların farkındalığının yaratılması bakımından da önemli olduğu düşünülmektedir. Hayata karışma ve kendilerine güvenme noktasında manevi destek sunma, motive edici konuşmalar gerçekleştirme (DPÇ,11,23,81; BSB,80,87,89; MS; 85), asıl engelin düşüncede olduğunu belirten konuşmalar yapma (GAP,17,52,) da çevre tarafından engelli bireye bakış açısından olumlu iletiler sunulan başlıklar altında görülmektedir. Çevrenin engelli yaşamındaki bir diğer etkisi, bireylerin hayatlarını kolaylaştıracak maddi imkânlar sunmaları ve çeşitli çevre düzenlemeleri yapmalarıdır. “Teknedeki ortak yaşam alanları ile alt kattaki kamaralardan birinin engelli bir insanın da yaşayabileceği gibi düzenlenmiş olduğunu görecektim (SGT, 49).” Bu durum aynı zamanda engelli bireylerin yaşam alanlarında onların hayatlarını kolaylaştıracak düzenlemeler yapılması gerektiği iletilisini de beraberinde taşır.

Ailede abla, ağabey ya da kardeşler aile içinde engelli kardeşlerine destek olurlar “Öğle yemeği ve ablamı tuvalete götürüp getirmek dışında eve de girmedim(D, 21).” Bu bağ kimi zaman çok daha kuvvetli olur. “Hele Esmâ için ablası / Esmâ’nın yürüyen yarısı(DD, 29). Kardeşlik bağlarına vurgu yapılan bu olumlu görüşün aksi yönündeki görüşlerde mevcuttur ve olumsuz algı/tavırlar başlığı altında sunulmuştur.

3.2.2. Olumsuz Algı/Tavırlar

Tablo 4. Çevrenin Engelliliğe Yönelik Olumsuz Algı/Tavırları

Engellilere yönelik acıma hissi duyabilirler (PU, 12, 35; GAP, 14, 52, 82; PK, 62; BSB, 101).

Engelli bir arkadaşları olması kendilerini eksiksiz hissettirebilir (PU, 15).

Engellilerin hasta/eksik/kusurlu olduklarını düşünürler (SGT, 43; PU, 17,19; MS, 99; GAP, 17).

Anne babalar çocuklarının engelli oluşunu kabullenemeyebilirler (PU, 20, 27;PK, 215).

Engelli bireylerden rahatsız olan insanlar/aileler olabilir (PU, 32).

Engellilere yönelik davranışları ve sorularıyla onları rahatsız edebilirler (GAP, 30; GAP, 82).

Engellilerin farklı beceri alanlarında başarılı olabileceklerini düşünmezler (PK, 182; SGT, 62).

Engelli bireyle duygusal bir ilişki yaşama konusunda kaygıları olabilir (SGT, 60, 62).

Anne babalar çocuklarına ayak bağı olur düşüncesiyle engelli bir sevgilileri olsun istemezler(SGT, 119).

Çevre ve akranları tarafından psikolojik zorbalığa uğrayabilirler (MS, 82, 99, 110, 128; SS, 20, 25; GAP, 88; SGT, 41).

Engelli kardeşlerin gereksinimlerine yardımcı olmak istemeyebilirler/ sorumluluk almaktan kaçınabilirler/ağır gelebilir (PU, 52, 75, 91).

Tablo 4'te çevrenin engelliliğe yönelik olumsuz algı/tavırlarına yer verilmiştir. Bu ana başlık altında kitaplarda ilk dikkati çeken alt başlıklardan biri çevreleri tarafından engelli bireye acıma hissiyle yaklaşılmasıdır. Engelli bireye yönelik cümleler arasında "kadersiz(GAP,14)", "zavallı(GAP,52;PK,62;PU,214)", "yazık(GAP, 52; PK,62) gibi ifadelerle yer verilmesinin yanı sıra "Örneğin ben, böyle sakat birini gördüm mü çok acırım. Allah işte, bugün ona, yarın bize, ne olacağımız belli mi? ...(GAP,82)" gibi cümlelerle de bu tür duygulara vurgu yapılmıştır. Burada kullanılan olumsuz ifade seçimlerinin engel/engelli algısını doğrudan etkileyerek, engelliliğin acınması gereken bir durum gibi algılanmasına sebep olduğu düşünülmektedir. Ailelerin acıma hissiyle ve koruma içgüdüsüyle engelli yakınlarına yaklaşmaları üzerinde durulan başka bir konudur. Bu davranış biçimi engelli yakınlarının daha hassas davranması sebebiyle bireyselleşmelerinin önünde engel oluşturur. Bir televizyon kanalında engelli sorunlarından bahseden Şerare'nin yaptığı konuşma bu anlamda önemli noktalara da işaret eder. "Biz engelliler için yaşamı çekilmez kılanlar, çevremizdeki insanlar, hatta en yakınımız olan ailelerimizdir. Engelli olduğumuzu biz kabul etsek bile, onlar etmezler. Öncelikle bizi özürlü gören onlar... Oysa bizler hatalı ya da suçlu değiliz. Aksine, çok kararlıyız, çok azimliyiz. Bizim için engeller aşıldıkça geride kalır. Bunu en başta ailelerimiz kabul etmeliler ki, topluma da kabul ettirebilsinler. İşte o zaman, dünyada hiç "zavallı sakat" kalmaz.(PU,214)." Aileden başlayarak topluma yansıyan bu düşünce yapısının en net şekilde anlatıldığı bu kısa bölümde ayrıca "özür" ve

“engel” kavramları arasındaki farkın da altı çizilmiştir. Özür kelimesi ile bireye; engel kelimesi ile topluma atfı yapılmaktadır. Bu farkın ortaya konulması bilinç düzeyinin arttırılması hususunda önemlidir. Bir diğer örnekte çocuklarına karşı aşırı korumacı davranan baba üzerinden verilen ileti, acıma duygusunun engelli bireyin hayatını nasıl olumsuz etkilediğini göstermesi bakımından önemlidir. Engelli olan çocuğunun günlük ihtiyaçlarını karşılamasını kendisine bırakmak yerine, üstlenen babaya eşi: *“Hayatım, böyle davranırsan onu kendine, bize bağımlı yetiştirmiş olursun. Evet, bizim gibi değil, bir farkı var. Ama bu bir eksik değil. Gözüyle görmediğini kulağıyla duyacak, parmaklarıyla tanıyacak. Bir yere gitmesi gerektiğinde bastonu ona yardımcı olacak, sen değil. Sen ona istemediği halde yardım etmeye çalışırsan, sadece zarar verirsin (PU, 20).”* diyerek durumun yanlışlığını ifade eder. Ailelerin çocuklarına karşı zaman zaman yaşadıkları bu aşırı korumacı tutum, iyi bir amaca hizmet ettiği düşünülürken engelli bireyin bağımsız yaşama ve bireyselliğine zarar vermektedir.

Aile tavırlarına yönelik bir diğer ileti, ailelerin çocuklarının engelli olduğunu kabul etmemeleridir. Bu kabulsüzlük sonucu bazı babalar çocuklarının engelinden utanabilirler: *“...Kendisini oğlunun yerine koymak isterdi. Onun için gerçekten neyin iyi olduğunu bilmek... Aslında en çok da, ondan utanmamak isterdi. Ama utanıyordu işte. Ne zaman Doğan’la dışarıda olsalar, herkesin kendilerine baktığını düşünüyordu (PU, 20).”* Toplumun engelli birey üzerinde yarattığı bir takım kalıp düşüncelerin ve davranışların aileye etkisini göstermesi bakımından önemli bir ileti olmakla birlikte olumsuz düşüncelerin dile getirilmesi bakımından düşündürücüdür.

Bir diğer olumsuz algı ise, engellilik kavramı etrafında yapılan adlandırmalarda ve düşünce yapısında belirlemektedir. “özürlü (PU, 214), “sakat (PK, 18), “çolak (MS, 99),”ahraz (PK,61)” gibi farklı ifadeler kullanılmıştır. Görme engelli bireylere yönelik ise “kör” kelimesi kullanılmıştır. Fakat kelimenin geçtiği metinde yaptığı olumsuz çağrışıma kırmak amacıyla şu diyaloga yer verilir: *“...Bakın işte o kör çocuk ve babası!. Keşke oğlu kör olmasaydı. Ona kör denmesi kendisini öyle rahatsız edirdi ki! ‘görme engelli’ tanımını kim bulan kimse ona teşekkür etmek isterdi. Sophie’nin ise bununla ilgili de söyleyecekleri olmuştu elbette: ‘Aynı anlama geliyor sonuçta. Kör göremeyen demek değil mi? Bu bir hakaret değil, Erkan. Oğlumuz kör ama bu kötü bir şey değil!...(PU, 20).”*

Engelli bireyin toplum içinde rahatsız olduğu davranış ve sözler bir diğer ileti başlığını oluşturur. *“Sen bir de benim sokakta karşılaştığım yabancıların söylediklerini davranışlarını bilsen, şaşarsın. Tekerlekli sandalyede oturduğumu göre göre, yürüyüp yürüyemediğimi soranlar oluyor... Hele bazıları var ki, insanı çileden çıkarıyor. ‘Yürüyemiyorum’ desem de bu sefer ‘Hiç mi?’ diyorlar... Bana bakacağım diye, kafalarını kopacak gibi çevirenler nereye bastıklarını göremeyince tökezliyorlar...(GAP, 30-31).”* Bireyin günlük yaşamda sıkça karşılaştığı bu merak dolu sözler ve gözler her ne kadar olumsuz bir davranış biçimini gösterse de, engelli bireyin bu tavırlara karşı duygularını ifade etmesini beraberinde getirdiği için olumlu bir ileti olarak değerlendirilebilir.

Engelli bireylerin okul başta olmak üzere akran zorbalığına maruz kaldıkları durumlar da eserlerde okur karşısına çıkan iletiler arasında yer almaktadır. Akran zorbalığını

uygulayan ve akran zorbalığına maruz kalan çocuklar ise küçük yaş grubunu oluşturmaktadır. Engelli arkadaşını kıskanan bir çocuk *“Sen gücünü olmayan ayaklarına gönder de kırılda(SS, 20).”* derken bir başka örnekte *“Bu karşılaşmaya katılmak bana hiçbir şey kazandırmaz ama Murat katılırsa engelini kafaya takmayı unuttur belki. Avunur(SS, 25).”* diyerek başarısızlığını arkadaşına yönelik bu tür bir psikolojik zorbalıkla gidermeye çalışır. Bu davranış biçimi çeşitli yaş gruplarında görülebilecek davranışlar olması bakımından gerçeklikle ilişkilidir. Metnin ilerleyen kısımlarında ise bu davranışların çocuğun diğer arkadaşları ve öğretmenleri tarafından ayıplanır. Çocuk ise bu davranışının ne kadar yanlış olduğunu anlayarak vazgeçer.

4. Sonuç ve Tartışma

Çocuk kitaplarında engellilik algısının incelendiği çalışmada ilk bulgular engelli bireyin kendine yönelik olumlu algı/tavrıdır. Engelli bireylerin kendilerine güvendikleri, kendileriyle ilgili şaka yaparak, kendileriyle barışık bir davranış biçimini içinde oldukları görülmektedir. Bu yönüyle elde edilen bulgularda, incelenen diğer çalışmalardan (Kenan ve Çayır, 2013), Gürdal Ünal (2011), farklı olarak engelinin kendine yönelik olumlu tutumunu içeren duygu durumlarının ayrı başlıkta ele alındığı söylenebilir. İnsanların iletişim kurarken kimi zaman gereğinden hassas davranmaları, fark etmeden de olsa engelli bireye, engelini çağrıştıracak cümleler kurmaları olasıdır. Bu gerçek üzerinden yola çıkılarak kurulan diyaloglarda, engelli kahramanın telkin ettikleri bu sebeple önem taşır. Kendileriyle konuşulurken yaşanan duraksamalar ve çekinceler aslında engele yapılan bir vurgu olarak algılanır ve engelli bireyin bundan rahatsızlık duymasına sebep olur. Bu nedenle de engelli kahramanların bir kısmı bu durumu normalleştirmek için kendilerine yönelik şakalar yaparlar. Bu durum engellilerin bakış açılarını anlamak bakımından önem teşkil eder. “Kendine güven” iletişinin, bireyin kendi hayatını daha kolay idame ettirmesi ve hayatta yapabileceği yeni işler ve yetenekleri keşfetme açısından önem taşıdığı vurgulanması önemli görülmektedir. Kendine güvenen engellilerin kendilerini açık ve özgürce ifade etmeleri noktasında da eskiye oranla farklılaştıkları görülmektedir. Gürdal Ünal’ın (2011) yapmış olduğu çalışmada engelinin değil de engellilerle karşılaşmaların iç dünyalarının öne çıkarılması ve engelinin duygusal durum ve isteklerinin az sayıda eserde yer alması yönelik bulguların değişmeye başladığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Engelli bireylerin yaşamın içinde karşılaştıkları bir takım sorunlar sebebiyle daha azimli oldukları görülmektedir. Özellikle bağımsız yaşama becerilerini sağlayabilmek bu azmin tetikleyicisi konumunda sunulmuştur. Kimseye bağımlı olmadan yaşama isteğinin iletilerin genelinde yer alması dikkat çeken ve önemli görülen bir diğer iletidir. Bu yönüyle Gürdal Ünal’ın (2011) yapmış olduğu çalışmada belirttiği gibi engelli birey, pasif ve edilgen bir durumdan daha aktif bir konuma geçmektedir. Ayrıca Can vd. tarafından 2017 yılında MEB tarafından çıkarılan ders kitapları üzerine yapılan çalışmada engelli kahramanların %84 oranında aktif konumda oldukları görülmektedir. Bu da anlayış değişikliğine yönelik olarak atılan adımların değişiklik yarattığını göstermektedir. Fakat Çayır ve Ergün (2013) tarafından yapılan projede özellikle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitaplarında engelli bireylerin yardıma muhtaç toplumsal bir grup olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Toplum içinde engellilere zaman zaman “acıma” duygusuyla yaklaşıldığı gibi, bazı engelli bireylerin de engellerini acıma duygusu

uyandırmak için kullandıkları görülmektedir. Bu bulgunun Çayır ve Ergün tarafından yapılan çalışmada elde edilen bulgularla koşut olduğu söylenebilir. Kim tarafından olursa olsun “acıma” duygusuyla yaklaşmanın engelli bireyi toplum içinde farklı konumlandığı ve toplumdaki ayrı bir yerdeymiş gibi hareket edildiği mesajının yanlışlığı da böylelikle verilmiş olur. Engelli bireylerin, özellikle sonradan engelli olan arkadaşlarına yönelik olarak tecrübelerini aktarmaları ve birbirlerine rehberlik etmeleri olumlu tavırlar olarak nitelenebilir.

Engelleri sebebiyle hem toplumsal hem de bireysel olarak yaşadıkları sıkıntılar sonucu engelli bireyin içine düştüğü umutsuzluk duygularından en nihayetinde sıyrıldıkları ve hayata umutla baktıkları görülür. Bu süreçte onlara kimi zaman aile fertleri kimi zaman da yaşadıkları tecrübeler yol gösterici olur. Özellikle çevrenin manevi destekleri ve engelliye yönelik konuşmaları ve toplumsal yaşamda daha rahat edebilecekleri imkânları sunmaları da bu yolda en büyük etkidir. Dolayısıyla engellinin kendine yönelik olumlu algı/tavırlarında çevre etkisinden söz etmek önem arz etmektedir. Ayrıca sevgi, engelli bireyin hayata tutunmasında bir diğer etken ve umuda çıkan yolda bir sebep olarak yansıtılmıştır.

Engellilerin zaman zaman idealize edilerek, yaşlarından daha olgun yansıtıldığı görülmektedir. İncelenen eserde okulda akran zorbalığına uğramalarına rağmen affedici, karşı tarafı anlayışla karşılayan bir tavırla yansıtılan kahramanlara rastlamak da mümkündür. Kimi kahramanların tümüyle bir yetişkin gibi düşüncelerinin gerçeğe bağdaşmadığı düşünülmektedir. Bu yönüyle de incelenen diğer çalışmalarda engelli bireyin idealize karakter bağlamında incelenmemesi bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Engelli bireylerin kendilerine yönelik olumsuz algı/tavırlarına bakıldığında ise engellerine sahip olmamayı diledikleri ve bundan ötürü mutsuz oldukları görülmektedir. Bu yönüyle Gürdal Ünal'ın (2011) yaptığı çalışmada engellinin “normal”leşmeye ve herkes gibi olamaya duyulan özlemi sonucuyla örtüştüğü söylenebilir. Gerek fiziksel gerekse toplumsal anlamda hayata tam anlamıyla karışamadıklarını hissetmeleri sebebiyle de kendilerini işe yaramaz hissedebilmektedirler. Engellerinin, arkadaşlarının onlara bakışını etkilediğini ve toplum içinde olumsuz gözlerle bakıldığını düşünürler. Bu sebeple de kendilerini insanların arasında fazlalık gibi görürler. Bu duygularda diğer insanların onlar hakkında olumsuz düşüncelere sahip olduğu düşüncesini tetikler. Bu tür duygular engelli bireyler tarafından çevresiyle sık sık paylaşılsa da içlerinde yaşadıkları duygular olması ve iletilerde yer alarak duygu dünyalarına ışık tutması bakımından önemlidir. Sağlıklı bir yaşam sürdürülürken sonradan yaşanan bir “engelin” kabullenme süreçleri de olumsuz duygu ve düşünceler etrafında verilmiştir. Hayattan kopma eski yaşamına ve alışkanlıklarına dönmeyi istememe, insanlardan kaçma gibi durumlarla verilen bu duygular gerçeği yansıtması bakımından önemli görülmektedir. Bu süreçte bireylerin karşılaştıkları en büyük duygu ise bu durumun neden kendi başarısına geldiği sorusudur. Bununla birlikte bu durumu yaşadıkları için hayatın kendilerine adil davranmadığını düşünürler. Kitapları engelli bireylerin de okuyacakları düşünüldüğünde, bazı engel gruplarına yönelik olarak verilen bu iletilerin onlara kendilerini yalnız hissettirmeyeceği düşünülmektedir.

Engelli oldukları için çevreleri tarafından kabullenilmeyeceklerini düşünen bazı kahramanlar, bunun önüne geçmek için insanlara tavizler verir, zorlansalar dahi onların beğenilerini kazanmak için çabalarlar. Toplumsal bakış açısının, engelli bireyin düşünce dünyasına yansımaları göstermesi bakımından çarpıcı bir örnektir.

Olumsuz olarak nitelenebilecek bir diğer ileti ise, engel gruplarının birbirleriyle karşılaştırılmasıdır. Örneğin bedensel engelli bir birey, hem bedensel hem de zihinsel engelli bir arkadaşını gördüğünde haline şükredip, arkadaşına acır. Bu bakış açısı bir çeşit “ötekileştirme”yi yansıtmaları ve engel grupları arasında da iyi ya da kötü gibi bir hiyerarşi varmış gibi algılanması bakımından olumsuzluk taşır.

Engelli bireyin engele, kendisine yönelik tavırlarına bakıldığında, aslında toplumun sunmadığı imkânlar, kişilerin bakış açısı ve toplumun ortak davranış kalıplarının engelli bireyin zihni yapısında yaratmış olduğu etkiler olduğu söylenebilir. Ayrıca engelli bireylerin çevrelerine yansıtmaktan kaçındığı benliklerine ait bu duygu durumlarının sunulmasının, çocuk okuyucunun empati kurma yetilerini ve karşısındaki bireyi anlama yeteneklerini geliştirebileceği düşünülmektedir.

Çevrenin de engel ve engelli bireye yönelik bir-takım olumlu/olumsuz tavır ve düşünceleri vardır. Özellikle yapılan manevi desteklerin yanı sıra, eğitimleri sırasında bunu kolaylaştıracak olanaklar sunma, günlük yaşamda daha rahat edebileceği fiziksel imkânlar sunma bu yollardandır. Fakat üzerinde daha çok durulan ve iletilerin yoğunlaştığı durum, manevi anlamda yol gösterici olmaları ve kendilerini bulmalarına yardımcı olmalarıdır. Verdikleri bu desteklerin en büyük sebeplerinden biri ise engelli bireyin bağımsız yaşayabileceği bir hayata sahip olmasını sağlamaktır. Engellilerin aile içinde ise anne-babadan sonra kardeş, ağabey, abla olduğu görülmektedir.

Olumsuz bakış açısının başlıca iletilerinden biri engellilere “acıma” hissiyle yaklaşılmasıdır. Bu durum kimi metinlerde böyle olmaması gerektiğine yönelik iletilerin verildiği konuşmalarla olumluya çevrilmeye çalışılırken, kimi metinlerde doğruluk-yanlışlıkla ilgili bir yargıyla birlikte sunulmamıştır. Bir diğer olumsuz tavır ve düşünce ise engelli bireylerin hasta, kusurlu ya da eksik olarak nitelendirilmesidir. Engelli bireylere yönelik olarak yapılan bu nitelendirme literatürde eğitim ve kitaplara yönelik yapılan çalışmalarda ortak vurgu ve sorun olarak karşımıza çıkar. Fakat Kenan ve Çayır (2013) bu vurgunun ve yoğunluğun da eski basım tarihli eserlere oranla azaldığını belirtmektedir. Bu kelimelerin yer aldığı metinlerin bir kısmında bu hitap şeklinin yanlışlığı açıkça verilen ileti ve ayıplamalarla verilirken, bir kısmında ise sezdirilmeye çalışılmıştır. Özellikle kelimelerin düşünceye olan etkisinin önemi göz önünde bulundurulduğunda iletilerle bu durumun yanlışlığının verilmesi olumludur.

Aile içinde anne-babalardan biri çocuklarının engelli olduklarını kabullenemeyebilirler. Bu durumda anneler daha fedakâr ve çocuklarının iyileşmesi hususunda sabırsızken, babalar daha sorgulayıcı bir konumda yer alır. Hatta bu sorgulama çocuğundan utanma boyutuna kadar ulaşabilir. Bu durumun bir yönüyle olumsuz iletiler taşırken, diğer yönüyle yaşamın gerçekleriyle örtüştüğü düşünülmektedir. Aile içinde kardeş, ağabey, abla engelli bireye yönelik olumlu duygular beslemenin yanında, olumsuz duygular da beslerler. Ailelerin engelli çocuklarına karşı pozitif ayrımcılık yapmaları ve engelli kardeşle ilgilenen kardeş, ağabey, ablanın hayattan geri kaldığını düşünmeleri

ve sorumluluğun ağır gelmesi konuları etrafında şekillenmiştir. Bu durumların bir yönüyle olumsuz iletiler taşırken, diğer yönüyle yaşamın gerçeklerini yansıttığı söylenebilir.

Engelli bireyleri rahatsız eden bir diğer durum da, sokakta maruz kaldıkları bakışlar ve sorulardır. Merak duygusuyla ve çok da düşünmeyerek sorulan bu soruların engelli bireyin duygu dünyasında yarattığı etki böylece çocuk okura aktarılmıştır.

Duygusal ilişki yaşamak konusunda da kaygıları olan engelli bireyin bu algısı çevrenin bakış açısıyla da ilgilidir. Engelli bir bireyin evlenemeyeceği ve engelli bireyin yaşanacak herhangi bir duygusal ilişkide ayak bağı olacağı gibi olumsuz davranış ve sözler de yer alır. Ancak bazı yazarların keskin ve açık ifadeler kullanmalarının sebebi, toplumdaki bu yanlışlığa dikkat çekmelerine bağlanabilir. Devamında bu tür bir düşüncenin yanlışlığı ortaya konularak, konuya dikkat çekilmiştir.

Özellikle okullarda küçük yaş grubundaki çocukların yaşadıkları bir takım tartışmalarda engelli arkadaşlarına yönelik olarak bunu kullandıkları görülmektedir. Olay örgüsünün asıl amacı bu olayı sorun odağına alarak kurgu içinde çözülmesini sağlamak ve empati duygusu yaratmaktır. Her ne kadar olumsuz davranış biçimlerine yer verilse de bu, çocukların okul ortamlarında yaşayabilecekleri gerçeklikte olması ve yanlışlığını anlamaları bakımından önemlidir. Ancak engelli bireye yönelik olumsuz ifadelerin yer almasının çok doğru olmadığı da bir gerçektir.

Sonuç olarak incelenen eserlerde engelli bireylerin yaşam içinde karşılaştıkları fiziksel ve manevi pek çok olumlu- olumsuz duygu durumlarının yer aldığı görülmektedir. Engelli bireyler çevrenin yardımıyla bu sorunları aşarak mutlu bir şekilde yaşamlarına devam edebilmektedirler. Kimi zaman toplumun, kimi zaman da engelli bireyin kendini "öteki"leştirdiği görülmektedir. Özellikle engel gruplarında bedensel engele yönelik kahramanların ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu sonuç Can vd'nin (2017)' MEB tarafından yayımlanan kitaplar üzerinde yaptıkları çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir. Bu durumun zihinsel engelli bireylerin duygu dünyalarını anlatmalarının zor olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Eserleri engelli bireylerin de okuyacağı göz önünde bulundurulduğunda yaşadıkları pek çok deneyimin somutlaştırıldığı söylenebilir. Bu anlamda Yılmaz ve Yakar'ın(2018) yapmış oldukları çalışmada, sorun odaklı yaklaşımdan bibliyoterapi anlamında faydalanılması düşüncesine koşut bir sonuca ulaşılabilir. Alan yazında yapılan diğer çalışmalarla tutarlı sonuçlar ortaya koyan bulguların ise, toplumda yerleşmiş olan bir engelli algısının varlığıyla açıklanacağı düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında öngörülen değişimlerin yaşanmaya başladığı söylenebilir. Diğer taraftan yerleşmiş olan bu algının varlığını sürdürdüğü de bir gerçektir. Ayrıca olumlu tavır/bakış açısından ziyade olumsuz bakış açılarının daha yoğun hissedildiği söylenebilir. Bu çerçevede incelenen eserlerde engelliliğin farklı boyutlarıyla ve edebîlik göz önünde tutularak kendine yer bulduğu tespitini yapmak mümkündür.

Kaynakça

- Avcı Çakman, K. (2016). *Düşlerin peşindeki çocuk*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Bektaş, H. (2017). *Sevginin gizli tarifi*. İstanbul: Altın Kitaplar.

- Can, D., Pekbay, C., Hakverdi Can, M., Kaya, G., Avşar Tuncay, A., Candan, S. (2017). İlköğretim ders kitaplarında engellilik. PAU Eğitim Fakültesi Dergisi, 41, 75-89.
- Cemali, Z. (2018). *Patenli kız*. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Çayır, K. ve Ergün, M. (2013) Ders kitaplarında engellilik. Engelli Hakları İzleme Grubu Projesi. <http://secbir.org/images/haber/2012/07/derskitaplarindaengellilikrapor.pdf>
- Çınaroğlu, Ayla. (2011). *Denize doğru*. İzmir: Uçanbalık.
- Demiral, S. (2015). *Parmak uçları*. İzmir: Tudem.
- Gedikoğlu Özilhan, Y. G. ve Karadayı, Ş. (2015). Sol ayağım ve kardeşim benim adlı çocuk romanlarında engelliliğe ailenin, toplumun ve engellinin bakış açısı. II. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu. 576-583.
- Güngörmüş Özkardeş, O. (2013). Farklı gelişen çocuklarla ilgili olarak ülkemizde yayınlanmış kitapların incelenmesi. I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi. 1, 173-198.
- Gürdal Ünal, A. (2011). Türk çocuk edebiyatında engellilik. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Kaynak, M. F. (2016). *Güneşe açılan pencere*. İstanbul: Bu Yayınevi.
- Kural, L. (2012). *Sorun odaklı yazında işitme yetersizliğine karşılaştırmalı bir yaklaşım*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kutlu, A. (2018). *Merhaba sevgi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Önderoğlu, N. (2015). *Bana sesini bırak*. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Sever, S. (2013). *Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü*. İzmir: Tudem Yayınevi.
- Soysal, M. (2017). *Daralan*. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Şirin, M. R. (20017). *Çocuk edebiyatına eleştirel bir bakış*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Tuncer, A. T., Karasu, N., Altunay, B., Güler, Ö. (2011). Türkçe ilköğretim ders kitaplarında engel ve engellilik: Bir doküman analizi örneği. GÜ, Gazi Eğiti Fakültesi Dergisi, 31(2), 439-457.
- Ural, Y. (2014). *Müzik satan çocuklar*. İstanbul: Marsık Kitap.
- Ünüvar, Z. (2009). *Sihirli sözcükler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Yakar, Y. M. (2018). Çocuk şiirinde sorunlu coğrafyalar ve acı çeken çocuklar. Ekev Akademi Dergisi, 73, 585-594.

Yılmaz, O., Yakar, Y. M. (2018). Türk çocuk edebiyatında sorun odaklı yaklaşım. Çocuk ve Medeniyet Dergisi, 3(6), 29-42.